

семантики). На відміну від автосемантичних слів, слова із синсемантизмом у своєму значенні не мають референтного (васального) денотативного компонента, що й призводить до потреби абсолютивної семантики, щоб у поєднанні з автосемантичними словами виконувати функцію члена речення, зокрема складеного присудка чи підмета, що й потрібно було довести в нашій науковій розвідці.

Література:

1. Вихованець І. Граматика української мови: Синтаксис. Київ: Либідь, 1993. 368 с.
2. Іваницька Н. Двоскладне речення в українській мові. Київ: Вища школа, 1986. 167 с.
3. Костенко Л. Бузиновий цар. Київ: Веселка, 1987. 100 с.
4. Плющ М. Граматика української мови. Київ: Вища школа, 2005. 286 с.
5. Прокопенко І. Синтаксичні функції синсемантичних дієслів: Автореферат дисертації кандидата філологічних наук. Київ, 2005. 18 с.
6. Українська мова. Енциклопедія. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. Бажана, 2007. 853 с.
7. Шульжук К. Синтаксис української мови. Київ: Академія, 2010. 406 с.
8. Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий: Т.2; подобщ. ред. А. Тихонова, Ф. Хашимова. Москва: Наука, 2008. 813 с.

Наталія Борисова

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Віннічук А.П.)

ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА:

ТЕМАТИКА, ПРОБЛЕМАТИКА

Анотація

У статті охарактеризовано тематичний діапазон літератури для дітей та юнацтва; окреслено фактори впливу на обрання письменником теми; проаналізовано проблеми, що найчастіше піднімаються авторами.

Ключові слова: література для дітей та юнацтва, тема, фактор впливу, ідея.

Аннотация

В статье дана характеристика тематического диапазона литературы для детей и подростков; акцентированы факторы влияния на выбор писателем темы; проанализированы проблемы, которые активно поднимаются авторами.

Ключевые слова: література для дітей и подростков, тема, фактор впливання, ідея.

Abstract

The article describes the thematic range of literature for children and adolescents; factors of influence on the choice of the writer of a theme are outlined; the problems most often raised by the authors are analyzed.

Key words: literature for children and young people, topic, influence factor, idea.

Література є тим аспектом людської діяльності, який відображає найважливіші питання людського життя, те, що турбує людей найбільше. Власне, виходячи із цих питань, і формується тематика літературних творів. Дитяча література не є виключенням: дитячі письменники, так чи інакше, адаптують «дорослі» теми, роблячи їх доступними для розуміння дітьми.

Читачі певних вікових груп цікавляться різними темами. В основному це залежить від ставлення до власного життя та сприйняття навколишнього світу. Проте, якщо в дорослих світогляд із віком змінюється досить повільно, то в дітей усе по-іншому. Різниця в декілька років для дорослих не є суттєвою, проте є вагомою для дітей. Через це горизонт очікувань у дитячій літературі значно ширший, ніж у «дорослій літературі». Якщо, наприклад, читачі дошкільного та молодшого шкільного віку із захопленням можуть слухати казки й оповідання, то дітям середнього шкільного віку значно цікавіше читати повісті-казки або пригодницьку й пригодницько-фантастичну прозу. Старші школярі більше цікавляться «реалістичними прозовими творами: оповідання; пригодницькі, детективні, історичні повісті й романи» [Степанишин 1995].

Серед найбільш відомих дитячих письменників сучасної України можна відзначити Лесю Мовчун, Дзвінку Матіяш, Богдану Матіяш, Оксану Луцєвську, Сашка Дерманського, Надійку Гербіш, Івана Андрусяка, Сашка Лірника, Лесю Воронину, Галину Пагутяк, Марину Павленко, Ірен Роздобудько, Володимира Рутківського та багатьох інших.

Проте, деяким письменникам вдається реалізувати свої ідеї та задуми в драматичному жанрі. Зокрема, серед таких культурних діячів можна впевнено назвати Надію Симчич, Лесю Мовчун, Зірку Мензатюк та ін.

Метою нашого дослідження обрано аналіз тематики та проблематики сучасної літератури для дітей та юнацтва.

Опрацювавши та проаналізувавши наукові розвідки з теорії дитячої літератури, можемо виділити такі загальні теми, притаманні більшості літератур світу:

- *Поняття добра та зла.* Ця тема прийшла в дитячу літературу з «дорослих» творів, проте є актуальною для всіх вікових категорій. Твори цієї тематики пояснюють дітям різницю між добрими та поганими вчинками, (Є. Гуцало «Лось», М. Вінграновський «Сіроманець», В. Винниченко «Федько-халамидник»).

- *Стосунки з рідними та близькими.* Ця тема є актуальною для всіх вікових категорій, проте, залежно від віку, діти сприймають її по-різному. Наприклад, учні дошкільного та молодшого шкільного віку спрямовані на позитивні взаємозв'язки з батьками. Підлітки намагаються якомога сильніше послабити ці зв'язки, вийти з-під батьківської опіки.

- *Шкільне життя.* Твори цієї тематики присвячено конкретному типу персонажа – школяреві. Вони висвітлюють щоденні шкільні будні, проблеми з якими зіштовхуються школярі, пригоди шкільних товаришів тощо (Б. Грінченко «Украла», «Дзвоник», «Екзамен»; І. Франко «Оловець»). Школа – досить специфічне явище у житті кожної дитини. У школі діти здобувають перший досвід повноцінного суспільного життя. Якщо в дошкільному віці діти найчастіше контактують лише з родичами та сусідськими однолітками, то в школі їх оточує чимало незнайомих людей: школярі різного віку, вчителі, чужі батьки тощо. Щоб адаптуватися до цих умов, їм потрібно вибудовувати нову модель поведінки і спілкування. З'являється чимало нових знайомих, шкільних товаришів, що так чи інакше мають вплив на формування їхнього світогляду і світосприйняття.

Звичайно, не можна помістити художній твір у рамки однієї теми, тому дитячі літературні твори, зазвичай дотичні до декількох взаємопов'язаних тем.

Тематика дитячої літератури залежить від багатьох факторів, зокрема:

- *Історичні умови.* Наприклад, війни призводять до того, що багато дітей залишаються сиротами чи напівсиротами – це не може не позначитися на літературі для дітей. Зокрема, повість «Потерчата» Володимира Рутківського [Рутківський 2013] зображує життя дітей під час Другої світової війни 1942-1945 років. У центрі твору – хлопчик, батька якого забрали до армії, а він разом зі своєю мамою та меншим братиком змушені були тікати не лише від німців, а й від радянської влади.

- *Суспільні зрушення та політичні процеси.* Політичні події постійно призводять до певних змін у суспільному житті країни. Зміна влади, державні перевороти та інші події мають глобальні наслідки, як позитивні, так і негативні. Досить часто, зміна управління на державному рівні стає причиною суспільних коливань, які супроводжуються погіршенням життя найменш захищених громадян.

- *Технічний розвиток.* За останні десятиліття технічний прорив приніс людству чимало різноманітних винаходів, серед яких можна знайти і комп'ютер, і мобільний телефон, і Інтернет. Це призвело до того, що життя фактично розділилося на дві частини: реальну і віртуальну. Тож, центральним персонажем багатьох сучасних дитячих творів є «продвинутий тинейджер» із сучасним мобільним телефоном, комп'ютером із цілим набором комп'ютерних ігор.

- *Загальні культурні процеси.* На думку У. Баран, якщо раніше дитяча література концентрувалася переважно на виховній функції, то за сучасних умов чимало творів пишуться переважно з розважальною метою. Це ще не є свідченням того, що раніше не створювалися розважальні й психологічні твори [Баран 2016, с. 14–15].

В. Кизилова виділяє наступні ознаки, якими, на її думку, характеризується розвиток сучасної літератури для дітей і юнацтва [Кизилова 2009, с. 239–240].

- Широкий тематичний спектр – сучасні дитячі твори розкривають чимало різноманітних тем, значна частина яких має специфічні властивості «дорослого світу». Дослідниця вважає, що це пов'язано з тим, що сучасні твори переважно пишуться для підлітків, які уже не відчують себе дітьми і намагаються якомога швидше довести всім свою самостійність і спроможність жити повноцінним дорослим життям.

- Література зараз перебуває на рівні досить добре розвиненої жанрової системи. Якщо раніше дитячі прозові твори (особливо українського літературного доробку) обмежувалися переважно казковими жанрами і оповіданнями, то сучасна дитяча література представлена чисельними новелами, повістями і романами.

- Збільшення кількості різноманітних фантастичних елементів у сюжетах сучасних творів для дітей молодшого і середнього шкільного віку. При цьому, як зауважує дослідниця, реалістична проза переходить у сферу зацікавленості читачів старшого шкільного віку.

- Літературні твори поетичного характеру більше адресовані дітям дошкільного і молодшого шкільного віку. Проза, натомість, є досить популярною серед читачів підліткового і юнацького віку.

- Центральним героєм твору є дитина, яка не завжди є позитивним персонажем.

- Психологічна й емоційна характеристика персонажів стає більш глибокою та багатогранною. Протягом розгортання сюжету герої часто змінюються, їхні образи еволюціонують або навпаки – деградують, що трапляється вкрай рідко.

- Усе частіше у сучасних творах для дітей та юнацтва простежуються фольклорні мотиви, образи і сюжети, що досить чітко увиразнює їхню культурно-національну приналежність. Нерідко у таких творах відбувається

переосмислення літературних традицій і тенденцій, актуальних для попередніх історичних епох.

- Розширюються функції дитячої літератури: від дидактичної і виховної до емоційно-комунікативної. Сучасні твори для дітей і юнацтва намагаються установити тісний зв'язок за схемою «автор – текст – читач».

Отже, тематика літературних творів для дітей і юнацтва є різноманітною. Чимало тем перейшло з так званої «дорослої літератури». Останнім часом тематичний спектр значно розширився завдяки зникненню літературних табу, що панували в радянський період. Також появі нових тем сприяло поступове «дорослішання» інтересів сучасних підлітків.

Розглянемо проблематику літератури для дітей та юнацтва.

У сучасному світі відбувається чимало швидких і різноманітних змін, які впливають як на весь світ у цілому, так і на окремі особистості. Найбільш незахищеними і чутливими до будь-яких змін є діти, оскільки їхнє світобачення ще не є повністю сформованим. Проте, хоча вони сприймають світ дещо інакше, ніж дорослі, сучасні тенденції суспільного розвитку свідчать, що наразі діти скоріше схожі на такі собі мініатюрні копії дорослих, які мають свій внутрішній світ, власні переживання, своє бачення усього, що відбувається довкола них. Власне, тому чимало проблем, висвітлених у дитячих творах не є суто дитячими, а тісно пов'язані зі «світом дорослих».

Сучасні дитячі письменники розглядають у своїй творчості чимало різноманітних тем, які так чи інакше є актуальними для дітей певних вікових категорій. У кожному творі закладено низку проблем, що відіграють роль своєрідної рушійної сили розвитку сюжету. Чим більше взаємопов'язаних проблем знайшли своє відображення на сторінках книги, тим цікавішою і більш захопливою вона є для юного читача.

На нашу думку, найбільш поширеними в сучасній дитячій літературі є такі проблеми:

- ✓ діти і війна;
- ✓ проблема втраченого дитинства;

- ✓ кохання й зрада;
- ✓ життєвий і моральний вибір;
- ✓ проблема патріотизму і переживання любові до рідної землі;
- ✓ позиція протесту;
- ✓ проблема цінності людського життя й тлінності усього земного;
- ✓ запізніле пробудження душевних почуттів;
- ✓ взаємозв'язок минулого й майбутнього;
- ✓ проблема нещасливого першого кохання та переживання стосунків із протилежною статтю;
- ✓ проблема дружби;
- ✓ історична пам'ять;
- ✓ містифікація навколишнього світу;
- ✓ ілюзія і реальність;
- ✓ проблема пошуку справедливості.

Тепер розглянемо детальніше кожну з перерахованих проблем.

Військові дії, незалежно від того, де і з якою метою їх проводять, залишають помітний слід на житті суспільства. Особливо чуттєвими до цього є діти, оскільки їхня психіка ще до кінця не сформувалася і їм важко переживати різноманітні емоційні потрясіння. Також війни мають чимало негативних наслідків, таких як зруйновані будинки, зменшення запасів їжі, відсутність транспортних сполучень, смерть близьких. Унаслідок війн на вулиці залишається велика кількість безпритульних дітей-сиріт. Не усім вдається дати собі раду, оскільки далеко не всі здатні після пережитого пристосуватися до самостійного життя.

Яскравим прикладом того, наскільки діти є беззахисними перед війною є повість Володимира Рутківського «Потерчата» [Рутківський 2013]. У ній зображено переживання маленького хлопчика, який потрапив у самий вир військових дій. Його світ фактично розвалився: батька забрали на війну, комісар вигнав його маму разом з ним із села, мамині батьки не захотіли приймати їх до себе через батька-поляка, однолітки знущалися над ним, бо його

батько був директором школи, а мама – вчителькою. Усе це має безпосередній вплив на формування дитячого світогляду.

Для старших підлітків актуальною є проблема кохання і зради. У цьому віці діти починають цікавитися стосунками з протилежною статтю. Зароджуються перші почуття кохання. Їхній психо-соматичний стан деформується, набуваючи нових форм, батьки й однолітки відступають на другий план. Кохання у цьому віці часто має суто платонічний характер і виражається у бажанні сподобатися. Підлітки у творах бачать ймовірну модель поведінки, яку потім намагаються втілити в реальному житті.

Проблема життєвого вибору не належить до суто дитячих. Вона перейшла у дитячу літературу зі сторінок дорослих творів. Питання вибору подається крізь призму дитячого світосприйняття, а тому відрізняється від бачення дорослих. Наприклад, перед важливим життєвим вибором став хлопчик Федько з оповідання Володимира Винниченка «Федько-халамидник». Коли його товариш провалився повз кригу, той не роздумуючи кинувся йому на допомогу, хоча сам міг загинути.

У підлітковому віці діти ще не самоідентифікували себе повністю. У їхньому житті почуття приналежності до свого народу ще не посіли провідне місце. Тому досить важливо у цей період розвивати у них почуття патріотизму та любові до Батьківщини. Одним із найбільш ефективних джерел формування почуття національної приналежності є література для дітей та юнацтва.

Позиція протесту є найбільш актуальною проблемою для середніх та старших підлітків. Досить часто протест виражається через заперечення чи порушення поведінкових норм, встановлених суспільством. Однією з найбільш поширених форм протесту є різноманітні субкультури – панки, хіпі, емо, скінхеди, готи тощо. Часто діти долучаються до субкультур заради самовираження. У підлітковому віці вони завжди знаходяться у пошуку свого місця у цьому світі. Субкультури ж пропонують певний набір правил, норм, цінностей, ідеалів, які не є прийнятними у суспільстві. Це додає підліткам відчуття унікальності.

Проблема цінності людського життя постає у центрі багатьох творів для дітей. У підлітковому віці досягнути те, наскільки цінним для людини є життя, досить важко, оскільки підлітки не задумуються над його швидкоплинністю. Проте після першої ж зустрічі зі смертю усе докорінно змінюється. Дівчинка Марта з повісті «Місто Тіней» Мії Марченко [Марченко 2017] також не особливо замислювалася над життям, аж доки не померла її мама. Після цього вона зрозуміла, що життя досить швидко минає, а тому важливо цінувати кожну його мить.

Отже, у сучасній літературі для дітей і юнацтва розглядається чимало важливих проблем, які є актуальними для підлітків. Значна їх частина перейшла у дитячу літературу з «дорослої», проте у творах відображається крізь призму дитячого світогляду.

Література:

1. Баран У. Дитяча та підліткова література: процеси ідеологічної та естетичної канонізації – деканонізації. Наук. віс. «Література. Діти. Час» Центру дослідж. літ. для дітей та юнацтва. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2016. Випуск № 6. С. 8–16.
2. Кизилова В. Дитяча література: стан, проблеми, перспективи // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство : Міжвуз. зб. наук. ст., 2009. Вип. XX. С. 237–241.
3. Марченко М. Місто тіней: повість. Київ : Фонтан казок, 2017. 360 с.
4. Рутківський В. Потерчата. Дитяча сповідь для дорослих, які так нічому й не навчилися. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2013. 256 с.
5. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі / Б. Степанишин : Методичний посібник для вчителя. Київ : Проза, 1995. 256 с.

Драпак Дар'я

м. Вінниця

(Наук. керів. – к. філол. н., доц. Кухар Н.І.)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ПРИСВІЙНОСТІ В ПРОЗІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА ТА МАРІЇ МАТІОС

Анотація

У статті проаналізовано засоби вираження категорії присвійності у сучасній українській мові та їх використання у прозі українських письменників – Володимира Лиса та Марії Матіос.